

VÝZNAMNÉ DIELO O DEJINÁCH ČESKEJ FILOZOFIE

ELENA VÁROSSOVÁ

Kolektív českých historikov filozofie uverejnil pred nedávnom závažnú publikáciu z dejín českej filozofie pod názvom *Filozofie v dějinách českého národa*. Dielo je výsledkom niekoľkoročnej bádateľskej i teoreticko-metodologickej práce v spomenutej oblasti a prináša prehľad všetkých kľúčových tém českého filozofického myslenia od husitského obdobia až po najnovšie časy. My, ktorí na Slovensku pracujeme v analogickej problematike a pokúsili sme sa už taktiež o základný náčrt filozofického vývinu u nás, a to v *Kapitolách z dejín slovenskej filozofie*, privítali sme túto knihu so sympatiou a radostne sme po nej siahli. Nachádzame tu celý rad problémov, s ktorými sme sa vyrovnávali pri *Kapitolách*, ktoré sa nám však opätovne nastoľujú či už pri stále hlbšom ponímaní všeobecných metodologických otázok dejín filozofie či v otázke koncepcie dejín filozofie jednotlivých národov a konečne pri samých konkrétnych analýzach filozofickej minulosti. Nejednen styčný bod núti nás takto nielen oceňovať úspešné výsledky našich českých kolegov, ale preverovať i našu vlastnú prácu a klást si nové požiadavky na zamýšľanú úlohu syntetických dejín filozofie na Slovensku.

Pravda, publikácia nájde ohlas nielen v úzkom kruhu historikov filozofie, ale zaslúži si pozornosť aj širšieho publika ideových pracovníkov a v neposlednej miere i kultúrnej verejnosti vôbec. Také témy, ako Husitské myslenie, Filozofické a spoločenské názory J. A. Komenského, Filozofia Palackého, O podstate filozofickej sústavy „masarykizmu“, Marxistická filozofia v českých zemiach, pociťujú sa v istom zmysle ako živé aj u nás; ich vplyv zasiahol — v niektorých prípadoch citeľne — aj do nášho ideovo-kultúrneho vývinu a sú preto často predmetom hodnotenia aj na našej strane. V prítomnej recenzii chceme teda trochu obširnejšie poukázať na charakter a hlavné problémy tohto diela, ktoré si to zaslúži tým viac, že svojou serióznosťou, teoretickou úrovňou, bohatstvom a spôsobom analýzy materiálu podáva súčasne s novým pohľadom do českej filozofickej minulosti konkrétny dôkaz o vedeckej nosnosti a presvedčivosti marxistického výkladu dejín filozofie. Tým sa stáva prirodzene aj najlepším propagátorom samej marxistickej filozofie a spĺňa i výsostne aktuálnu filozofickú úlohu.

*

Filozofia v dějinách českého národa je v podstate zhrnutý sborník zhustených monografických štúdií, prednesených na konferencii o dejinách českej filozofie v uplynulom roku v Libliciach (14.—17. apríla 1958). Vlastným historickým štúdiám sú

predoslané dve metodologické štúdie, a to stať K. Kosíka *Dejiny filozofie ako filozofia* a M. Machovca *Problematika dejín českej filozofie*. Obidve vyrastajú čiastočne z polemiky proti jednostrannostiam a chybám, ku ktorým pod vplyvom rôznych okolností dochádzalo v minulosti aj v teórii dejín filozofie. Obidve sú na druhej strane charakterizované úsilím o nové formulovanie otázok, zodpovedajúce duchu tvorivého marxizmu a jeho súčasnému vývinovému stupňu.

Autor prvej štúdie začiera odvážne do otvorených otázok metodológie dejín filozofie, a to aj za cenu, že sa jeho náhľady nestretnú v prvom momente s plným pochopením. Ide mu o očistenie teórie dejín filozofie od jednostranných hľadísk, od ustrnutých všeobecných formulácií a abstraktného doktrinarstva. V strede jeho kritického analýzy je preto predovšetkým vulgárny ekonomizmus. Na širšom rozbere dokazuje, že tento postoj (ináč typický produkt II. Internacionály) degraduje vlastne marxizmus na opis vonkajších predpokladov určitej kultúry a filozofie, pričom vlastná špecifická problematika je tu potlačená a redukovaná na akúsi variáciu dobových spoločenskopolitických hľadísk. Naproti tomu formuluje autor — na škodu štúdie nie dosť systematicky — niektoré základné požiadavky marxistickej teórie a metódy dejín filozofie.

Predovšetkým je nevyhnutné ujasniť si pomer dejín filozofie k samej filozofii, k filozofickému mysleniu a v súvislosti s tým aj otázku predmetu a východiska dejín filozofie. Historik filozofie musí nezaujate, s jediným záujmom o maximálne pravdivé a objektívne vystihnúť dejinno-filozofického procesu zostúpiť bezprostredne k filozofickej problematike, musí poznať vlastné filozofické pramene, texty atď. a nemôže zastať pri opise vonkajších predpokladov a podmienok filozofie. Marxistická analýza diela, ktorá svojimi výsledkami má v hĺbke, objektívnosti a pravdivosti prevýšiť všetky doterajšie kritické metódy, nemôže sa však zastaviť iba pri filozofickom diele, texte a prameni. Ide nie o znalosť, ale o poznanie, pochopenie a vysvetlenie filozofických problémov, čo je v rámci samého filozofického diela neuskutočniteľné. Filozofia, ako každá iná veda, je objektívny útvar a jej zákonitosti sú postihnuteľné iba včlenením, integrovaním do širšej spoločenskej štruktúry, ktorá je súčasťou ideovej reprodukcie každého filozofického diela. Práve v tom, že materialista odhaľuje vnútorný súvis logicko-významovej štruktúry filozofických idejí s reálnou štruktúrou spoločensko-ekonomického prostredia, vidí autor zásadnú odlišnosť ako od najlepších výsledkov buržoáznej historiografie, tak aj od vulgárneho ekonomizmu. A práve v tomto zmysle chápe „marxistickú historiografiu ako prehľbujúce sa poznanie filozofických textov na základe prehľbeného poznania skutočnosti ako celku, do ktorého je text integrovaný.“ (Str. 16.)

Dôležité je pritom, aby sa táto konkrétna spojitosť filozofie a spoločnosti, logické a spoločenskej analýzy nedokazovala iba na rovine empirickej opisnosti, alebo mechanického priradenia. Závažnú úlohu tu hrá správne pochopenie vzájomného vzťahu spoločenského bytia a spoločenského vedomia a správna analýza pojmu spoločenské vedomie. Autor podnetne ukazuje, že práve spoločenské vedomie ako konkrétne historická totalita jednotlivých sfér a zložiek ľudskej aktivity (str. 20) je sprostredkujúcim článkom medzi týmito jeho zložkami (filozofia, estetika, etika, politika atď.) a spoločenským bytím. Preto aj materialistický výklad filozofie splní požiadavku historicko-spoločenského uzemnenia nie vtedy, keď hľadá bezprostrednú súvislosť medzi filozofiou a spoločenským bytím, ekonomickou formáciou, triedou atď., ale keď objasní filozofické špecifikum na pozadí celkového poňatia sveta, prostredníctvom svetového názoru. „Poňatie sveta je konceptuálny prostriedok

marxistického materialistického výkladu, ktorý konkrétne sprostredkuje spojitosť filozofie a literatúry so spoločenským bytím ako reálnou štruktúrou.“ (Str. 22.)

V poslednej časti sa zaoberá autor otázkou pokroku v dejinách a ukazuje — v pomere k prepracovanosti ostatných častí štúdie dosť skratkovite —, že vývoj vo filozofii neprebíha kvantitatívnym hromadením a priradovaním nových právd k starým, raz navždy odhaleným pravdám a poznatkom. Vyšší vývojový stupeň je síce vždy aj zhrnutím predchádzajúceho vývinu, no súčasne je už novou kvalitou rozvíjajúceho sa poznania, v ktorej sa staré pretvára, relativizuje, tak ako to zodpovedá potrebám výstavby nového systému. Dialektické chápanie pokroku v dejinách filozofie musí teda vychádzať z historického charakteru samého procesu poznania: vzostupnosť tohto procesu nespočíva v metafyzickej priamočiarosti, ale sa deje špirálovou formou, zložitým protirečivým odhaľovaním objektívnej pravdy.

Štúdiou K. Kosíka zaoberali sme sa obširnejšie zámerne z dvoch dôvodov. Po prvé problémy, ktoré nadhadzuje, sú kľúčové problémy dejín filozofie a týkajú sa priamo aj našej vlastnej práce. Po druhé, Kosíkova analýza — zdá sa nám — ide tu hlboko, na koreň otázky a ako by rezumovala všetky podnety, ktoré sa u nás v tejto oblasti v posledných rokoch vyskytli. Z hľadiska ucelenosti a vpracovanosti niektorých pojmov bolo by možné od autora ešte všeličo požadovať, eventuálne s ním diskutovať (napr. pojmy spoločenské vedomie, poňatie sveta ako „konceptuálny prostriedok...“, komplexnejšia charakteristika kategórie pokroku atď.), ale tu o to nejde. Ďaleko dôležitejšia je skutočnosť, že sa už v publikácii ukazuje plodnosť týchto metodologických hľadísk v neposlednej miere získaná aj tým, že naši českí kolegovia prekonali už v svojej práci štádium podnenkovosti a empirickej opisnosti a zakotvili pevne v teórii, v problémoch a v odbornosti.

O teoretické objasnenie metodológie dejín filozofie jedného národa, v užšom slova zmysle českého národa, ide autorovi druhej štúdie M. Machovcovi. Jednou z charakteristických zvláštností marxistického poňatia dejín filozofie je úsilie o rozšírenie ich tradičnej oblasti. Úzko odbornícke a nacionálne povýšenecké stanovisko, ktoré redukovalo vo väčšine prípadov filozofické myslenie na obmedzenú oblasť a problematiku, vyvolalo zákonite potrebu nového spracovania dejín filozofie na základe spravodlivejšej informácie o filozofickom vývine aj ostatných národov. Tendencia ísť do šírky vedie však často k opisnosti, k rozmazaniu predmetu dejín filozofie a vyhľadávaniu nevýznamných detailov na úkor teoretických analýz a zovšeobecnenia. Autor polemicky poukazuje na chyby tohto druhu v práci českých historikov filozofie, aj keď na druhej strane uznáva plodnosť širšej bádateľskej základne, ako to bolo v minulosti.

Za základné metodologické hľadiská pre spracovanie dejín filozofie jedného národa označuje dva predpoklady: skúmať ich ako výsek svetových dejín s použitím tých istých kritérií a nárokov, ktoré sa uplatňujú v svetových dejinách, po druhé ako špecifický predmet so zreteľom na úlohu, ktorú zohrali v myšlienkovom vývoji vlastného národa. Obidve hľadiská treba uplatňovať v organickej jednote. Pokiaľ ide o druhú požiadavku, treba sa vyhnúť nebezpečenstvu (v minulosti sa proti tomu často hrešilo) rozplynutia filozofie vo všeobecných dejinách kultúry alebo ideologických zápasov. Rámec odbornej filozofie možno prekročiť iba tam, kde ide o závažné ideové problémy, ktoré podnetne stimulovali vývin filozofie. V nijakom prípade sa nesmie robiť z núdze cnosť, nesmie sa za filozofa považovať kadekto a najmä sa nesmie do dejín filozofie premietiť nadsadené vlastenecké ctenie.

Problémy nadhodené v Machovcovej štúdii stoja pred všetkými historikmi filo-

zofie, ktorí pristupujú k spracovaniu dejín filozofie jedného národa. Podľa povahy historického vývinu toho-ktorého národa vystupujú však do popredia rôzne momenty tejto problematiky. Preto je, podľa nášho náhľadu, základnou otázkou akýchkoľvek národných dejín filozofie práve otázka špecifického postavenia a osudu filozofie vzhľadom na vývin národného subjektu a spoločnosti, na ktorý sa viaže. Machovec sa dotýka tejto otázky majúc pritom stále na zreteli, ako to bolo aj u Kosičky, vysokú odbornú úroveň tejto práce a neustále prihládanie k svetovým dejinám filozofie. Čoho sa však autor mohol v tejto stati dotknúť obširnejšie, to je otázka dôležitosti národných dejín filozofie z hľadiska skompletizovania ideového profilu dotyčného národa. Je známa skutočnosť, že v hospodársky zaostalých krajinách strednej a východnej Európy až socialistická revolúcia radikálne nastolila niektoré kultúrne potreby, ktoré vo vyspelejších krajinách západnej Európy zaviedla už vzrástajúca buržoázia. V tejto súvislosti mám na mysli najmä výskum takých oblastí ako filozofické myslenie, dejiny ekonomickej a politickej aktivity, všestranné dejiny umenia, vypracovanie rôznych slovníkov, encyklopédií, antológií atď. Všetky tieto podujatia, ktoré sa nám dnes vynárajú na spracovanie, sú v podstate motivované snahou vykresliť ucelený obraz o duchovnom vývine národa. V tomto smere bolo dedičstvo, ktoré sme prevzali po buržoázii aj kvantitatívne veľmi slabé. Z všeobecnohistorického prehľadu, z opisného náčrtu dejín literatúry, eventuálne sporadických prác v jednotlivých spomenutých oblastiach nemožno si vytvoriť predstavu o všetkých zložkách duchovného života národa. Preto tzv. prevaha „historizmu“ nedá sa plne vysvetliť iba ako únik do minulosti zo strachu pred dogmatizmom, ale ju treba chápať ako zákonitú etapu, v ktorej naša socialistická veda rýchlo doháňa to, čo vo vzťahu k minulosti neurobila buržoázna veda. Dejiny filozofie — keďže filozofia v najkoncentrovanejšej forme vyjadruje ideovú problematiku svojej doby — sú z tohto hľadiska nepostrádateľnou zložkou poznania osudov toho-ktorého národa; bez nich nie je a ani nemôže byť rekonštrukcia dejín niektorého národa ani úplná ani pravdivá.

*

Vlastný historický rozbor dejín českej filozofie začína štúdiom o *Husitskom myslení*. Úvodom autor R. Kalivoda načrtáva základné ideové prúdy, na pozadí ktorých demonštruje na jednej strane odlišnosť husitizmu od stredovekej scholastiky, na druhej príbuznosť s protifeudálnymi snahami, s nominalizmom, renesanciou a prvými reformačnými pokusmi (viklefrizmus). Autor ukazuje, ako sa Husovo učenie — svojou filozofickou metódou a základnými myšlienkovými postulátmi zhodné s učením Viklefovým — sústreďuje pod tlakom aktuálnych potrieb spoločnosti stále viac na sociálne otázky a vytvára silne humanisticky a revolučne zahrotenú filozofiu. Táto filozofia je síce zahalená do teologicky-náboženskej dogmatiky, no teologické kategórie sú tu postavené do služieb výsostne sociálneho pokroku. Tak napr. na ústrednej kategórii husitskej ideológie, na kategórii „Božieho zákona“ ukazuje autor jeho svetské jadro. Tu nejde o bezobsažnú náboženskú formulu, ale o centrálnu sociálno-etickú normu, o princíp, z ktorého sa vyvodzujú spravodlivé spoločenské vzťahy. Z nej vyplýva i demokratické Husovo učenie o poslušnosti a moci, namierené ostro proti feudálnej ideológii. Každý človek má právo vzoprieť sa proti takým zákonom, ktoré nie sú v súlade s „božím zákonom“, čím sa aj poddaný ľud stáva rozhodujúcim činiteľom pri posudzovaní oprávnenosti zákonov a vlády.

Autor ďalej rozoberá špecifické črty husitského racionalizmu, sleduje postupný

vývoj husitizmu v jeho „meštiackej“ i „sedliacko-plebejskej“ forme a odhaľuje hĺbku husitského demokratizmu. Výbornou analýzou teoreticko-ideovej stránky husitského učenia a jeho sociálnej funkčnosti ukazuje, aký zložitý je vzťah ideológie a základne, ako starostlivo a konkrétne treba skúmať také hnutia a osobnosti, kde sa napr. v náboženskej forme, dokonca pod rúškom cirkevnej ortodoxie presadzujú významné a revolučné myšlienky.

Na Kalivodovu štúdiu nadväzuje druhá základná téma českého protifeudálneho myslenia *Filozofické a spoločenské názory J. A. Komenského*. Kladom tohto, ako ostatne aj predošlého referátu je veľmi solídny poznatkový fond, ktorým autorka J. Popelová disponuje. Ako východisko pre výklad mnohostrannej činnosti Komenského (pedagogická, osvetovo-didaktická, kazateľská atď.) volí autorka jeho „spoločensko-nápravné úsilie“. Odôvodňuje to jednak centrálnym postavením Komenského všenápravných snáh v celku jeho diela, jednak možnosťou práve na nich demonštrovať súvis s reformátorským odkazom husitizmu a s najpokrokovejším učením tej doby vôbec.

Charakterizujúc spoločenské náhľady Komenského ako prechod od renesančnej sociálnej utópie k osvietenským reformným snahám, Popelová vysoko vyzdvihuje ich univerzalistické tendencie, ich snahu preklenúť individuálne, národné a náboženské ohraničenia a zaistiť čo najširšiu účasť na zlepšení súčasných spoločenských pomerov, ako to vyplýva z jeho slávneho diela *Všeobecná porada o náprave věcí lidských*. V ďalšej časti sa objasňuje vzťah Komenského spoločenskej koncepcie k jeho ontológii a gnozeológii, analyzuje sa otázka Komenského racionalizmu a metafyziky, otázka jeho pansofistického úsilia a synkretickej metódy. Všeobecné ideové a historické súvislosti, do ktorých je Komenského dielo integrované, dávajú vyniknúť veľkosti a priebojnosti náhľadov tohto posledného biskupa Jednoty bratskej.

Problematike osvietenského filozofického myslenia v Čechách je venovaná štúdia J. Černého. Oproti predchádzajúcim autorom je úloha Černého komplikovanejšia i z hľadiska vymedzenia pojmu osvietenstva i pre nedostatok významnejších osvietenských filozofických tradícií v Čechách. Násilná refeudalizácia a protireformácia, ktorá v pobelohorskom období prerušila sľubný rozvoj nových spoločenských vzťahov, spôsobila v Čechách aj duchovný úpadok. Autor ukazuje, ako sa ostrie filozofických a spoločenských snáh osvietenských zlomilo práve na nevyvinutosti českej buržoázie ako aj na skutočnosti, že sa na osvietenstve priživovala určitá časť šľachty. V stručnom pôdoryse oboznamuje potom s tými ideologickými prejavmi, v základe ktorých tkvejú osvietenské tendencie, s účinkovaním učených spoločností a so svetonázorom významných osobností, predovšetkým prírodovedcov Ignáca Borna, Jáchyma Štemberka a Jiřího Procházku. Osobitnú pozornosť venuje postave Josefa Dobrovského. Na analýze jeho ideológie odhaľuje špecifickosť českého osvietenstva, ktoré v mnohom ohľade (najmä metodologicky) hralo významnú úlohu a pripravilo pôdu pre nasledujúcu obrodeneckú generáciu, ktoré však typickú osvietenskú filozofiu nevytvorilo.

Účinkovaniu Bernarda Bolzana sú venované ďalšie dve kapitoly. Autor prvej štúdie J. Patočka má za úlohu určiť Bolzanovo miesto v dejinách filozofie, autor druhej A. Kolman rozoberá špeciálnejší problém, matematicko-logickú stránku Bolzanovej filozofie. Vychádzajúc z analýzy jozefinizmu, ukazuje Patočka najprv Bolzanov postoj k spoločensko-ideovým zápasom svojej doby, potom ho zaraďuje do dejín českého a európskeho myslenia. Hlavný príspevok Bolzanov k súdobým snahám o „zvedčenie“ filozofie vidí v jeho pokuse o akúsi vedeckú metodológiu.

S osvietenským racionalizmom zdieľa Bolzano vieru, že mocou rozumu možno odstrániť nezhody v ktorejkoľvek oblasti ľudskej činnosti. V oblasti vedenia predpokladom pre to je vybudovanie osobitnej vedy, ktorej predmetom je sama štruktúra a výstavba vedy. Touto vedou by sa mala stať tradičná logika, vedoslovie, pravda, v náležitom rozpracovaní. Patočka analyzuje problém Bolzanovho „vedoslovía“ v jeho historických a systémových súvislostiach, no najmä so zámerom objasniť Bolzanovo učenie o vetách a pravdách o sebe. Ukazuje, že nie v nich, ale práve v myšlienke teórie štruktúry vedy ako v špeciálnom predmete je centrum Bolzanových tvorivých snáh a že táto myšlienka nebola ani ďalším vývinom vedy prekonaná. Moderná gnozeológia a logika (najmä symbolická) majú v ňom jedného z prvých priekopníkov.

Z tejto stránky Bolzanovej činnosti vychádza referát A. Kolmana. Sústreďuje sa najprv na analýzu jeho matematických prác, predovšetkým z oblasti vyššej matematiky, teórie množín, teórie funkcií a axiomatiky. Ukazuje ho ako smelého anticipátora modernej matematiky a matematickej logiky. V logike (u Bolzana Wissenschaftslehre) sa zaoberal skúmaním spôsobu dôkazov, definovania, tvorením hypotéz a teórií a prispel k takým objavom ako výrokové funkcie, formálna implikácia a pravdepodobnosť výroku. K pravdivému zhodnoteniu a vyzdvihnutiu jedinečných Bolzanových zásluh o logiku a matematiku sa môže meritórne vysloviť až naša doba, v ktorej sa tieto odvetvia stávajú priamo predpokladom úžasných technických experimentov a modernej technickej vedy vôbec.

Štúdiou *Filozofia Palackého* dostávame sa do 19. storočia, do epochy známej v našich krajinách pod menom národné obrodenie. Tu filozofia zostupuje zo svojich odborných výšok, v ktorých sme ju sledovali u Bolzana, na pôdu konkrétnej sociálnej skutočnosti, za to sa však stáva významným činiteľom v existenčných zápasoch českého národa na ceste za pokrokom a slobodou. Autorka state M. J e t m a r o v á pokúša sa v prvých častiach analyzovať filozofickú stránku Palackého diela so zreteľom na podiel filozofie pri formovaní jeho národno-obrodného programu. Ukazuje hlavné problémy Palackého filozofie dejín, zákon polarity, myšlienku vývoja a imanencie. Určuje na jednej strane ich filozofický charakter (príbuznosť s dialektickým vývinovým hľadiskom), na druhej strane demonštruje ich význam vo vlastnej Palackého špecializácii, v českých dejinách. Tu spočíva jadro Palackého prínosu, v jeho koncepcii českých dejín a českého národného obrodného programu, ktorá má ne jeden príbuzný postoj s koncepciou nášho národného obrodného programu. V týchto súvislostiach mala sa však autorka podľa nášho názoru zaoberať obsiahlejšie vplyvom nemeckej romantickej filozofie a romantického nacionalizmu, s ktorým sa Palacký zoznámil prostredníctvom svojich slovenských priateľov Kollára a Šafárika. Priateľstvo Palackého s Kollárom, nadviazané ešte počas štúdií v Bratislave, bolo trvalé a tak pre národno-buditeľskú prácu obidvoch ako i pre myšlienku československej vzájomnosti veľmi plodné. Takisto by holo treba obsiahlejšie hovoriť — vzhľadom na Palackého zástoj v českom národnom hnutí — o problémoch slobody, demokracie, nacionalizmu, ako o základných ideových pilieroch jeho politického programu. Tým by bola Palackého osobnosť charakterizovaná plastickejšie a súčasne by autorka bola aspoň načrtla problematiku českého národného obrodného programu, ktorá zostáva v zborníku temer nezastúpená.

Do rámca sociálnych revolučných snáh v Čechách je zasadený rozbor diela Augustína Smetanu. Autorka štúdie I. M i c h ň á k o v á ukazuje na celkovom ideovom vývine Smetanu aj vnútornú diferencovanosť jeho filozofickej problematiky. Od teológie k panteizmu a ateizmu, od sociálneho utopizmu k revolučnosti, od roz-

poru medzi vedou a vierou k nemeckej Heglovej a neskôr Herbartovej filozofii a odtiaľ k vlastnej filozofickej syntéze. Ďalej autorka analyzuje základné pojmy jeho systému na konkrétnych príkladoch (napr. pojem prapodstaty, otázka dialektického prechodu a genézy ducha, otázka katastrofy a kvalitatívneho zvratu vo filozofii) demonštruje Smetanov prínos k traktovaným problémom.

V poslednej časti ukazuje, ako vnútorný rozpor Smetanovej filozofie, t. j. snaha dostať sa za hranice idealistickej Heglovej filozofie k prírodnej a spoločenskej realite vedie ho k tzv. realizmu v systéme Herbartovom. Syntézou Hegla a Herbart chce dospieť k takej filozofii (ideálny realizmus), na základe ktorej by bolo možné objektívne riešiť pálčivé otázky: vzťahy subjektu a objektu, vzťah poznania a praxe a vzťah myslenia a bytia. Záverom sa oboznamujeme so Smetanovými sociálnymi náhľadmi; vyzdvihuje sa vysoko skutočnosť, že A. Smetana je jediný filozof, ktorý sa v r. 1848 postavil na stranu revolúcie.

Zaujímavá a podnetná je ďalšia štúdia J. Zumra *Niektoré otázky českého herbartizmu*, v ktorej sa azda najplodnejšie prejavujú nové metodologické hľadiská marxistickej historiografie. Autor vychádza z všeobecnej analýzy základných problémov Herbartovej filozofie a metodologie a z jeho spoločensko-politickej orientácie. Pritom precizuje veľmi pozorne, čo z jeho systému obsahuje v sebe „racionálne vedecké jadro“, umožňujúce najmä v oblasti pedagogiky, psychológie a estetiky určité progresívne výsledky. Osobitnú časť venuje Zumr rozboru príčin rozšírenia a temer 60 ročného udomácnenia herbartizmu v Čechách. Zvlášť objasňuje jednostranný predsudok, podľa ktorého bol herbartizmus reakčná filozofia preferovaná rakúskou vládou ako protiváha hegelianizmu a pokúša sa formulovať jeho pomer k pokrokovým tradíciám českého myslenia. Kladnú stránku vidí „v exaktnosti, racionalizme, vedeckej stricelivosti a v úcte k faktom“, negatívnu „v antidialektičnosti, v mechanistickom spôsobe myslenia a v abstraktnej pseudoobjektivite.“ (Str. 174.)

V poslednej časti upozorňuje autor na niektoré plodné teoretické podnety, ktoré sú obsiahnuté v estetických náhľadoch herbartovskej školy a ktoré sa prejavili v Čechách čiastočne v činnosti J. Durdíka a predovšetkým O. Hostinského. Povšimnutiahodné aj pre súčasnú našu všeobecnú estetiku (v pojmovom aparáte ktorej vládne chaos vo veľkej miere aj preto, že jej chýba filozoficko-teoretická fundovanosť) sú Zumrove postrehy na okraj špecifičnosti umenia, otázky obsahu a formy, estetických súdov, estetickej analýzy a estetickej štruktúry, ako sa vynorili z rozboru Heglovej a Herbartovej estetiky a ich konfrontácie.

Ďalšia štúdia *O podstate sociologickej a filozofickej sústavy „masarykizmu“* zaujme svojím novým metodologickým postojom k hodnoteniu Masarykovho pôsobenia. Kľúč k vysvetleniu zložitej sústavy Masarykovho učenia sa tu nehľadá v ňom samom, alebo len v českej ideovej a sociálnej skutočnosti, ale masarykizmus je tu reprezentovaný ako organické ohnisko celého rozkladu buržoázneho myslenia a svetového kapitalizmu vôbec. Vychádzajúc z Marxovej analýzy buržoázno-triednych vzťahov od nástupu kapitalizmu až po vyhrotenie jeho vnútorného antagonizmu autor prenikavým spôsobom načrtáva postupné fázy tohto rozkladu na rozbere základných kategórií buržoázneho spoločenského vedomia. Liberalizmus ako prvý stupeň rozkladu buržoáznej klasiky (Hume, J. St. Mill), pozitivizmus ako ďalšia forma pokusu o zahľadenie vnútorných rán buržoáznej spoločnosti (Comte, Spencer) a konečne konzervativizmus ako výrazný prejav apogetiky buržoázneho poriadku. Autor ukazuje, ako Masarykovo učenie prechádza postupne všetkými týmito stupňami a ako pod tlakom spoločenských kríz zakotvuje v konzervativizme. Súhlasne

s Nejedlým Richta hovorí: „Abstraktný počiatok masarykizmu ako ideového smeru a jeho prvé podstatné určenie nájdeme teda v metamorfózach buržoázneho konzervativizmu, do ktorého sa prelievajú liberálne a pozitivistické vplyvy.“ (Str. 195.) V obširnej stati rozoberá potom charakter európskeho a českého realizmu, v ktorom vidí gnozeologický základ konzervativizmu. Sleduje jeho rozličné formy, odhaľuje jeho kolísavosť medzi objektivismom a subjektivismom, jeho postupný rozklad, uviaznutie na povrchnom psychologizme a vyústenie v otvorenom fideizme.

V poslednej časti ukazuje autor ako tvárou v tvár sociálnej realite, najmä realite socialistickej revolúcie je Masaryk spolu s ostatnými buržoáznymi ideológmi obdobia imperializmu nútený ustúpiť z pozícií realizmu. Niektorí idú tzv. nemeckou cestou, cestou otvorenej likvidácie doterajších politických a myšlienkových foriem buržoáznej spoločnosti, čo v dôsledku vedie k fašizmu, druhí nastupujú cestu buržoázneho reformizmu. Sem patria i Masarykove spoločenské náhľady, ako ich počína hlásať v *Otázke sociálnej*. Obsiahlou znalosťou materiálu podložená a politicko-sociálne korene buržoázneho reformizmu priamo obnažujúca analýza vyúsťuje tu v rovnako prenikavý rozbor Masarykovej koncepcie humanity, demokracie a jeho metódy konkretizmu a drobnej práce.

Richtova štúdia je významným prínosom k „rozuzleniu“ zložitej otázky masarykizmu, ktorej sa u nás, vzhľadom na jej ďalekosiahly vplyv, venovalo dosiaľ málo sústavnej pozornosti.

Poslednou staťou zborníka je spoločná práca I. Dubského a S. Strohsa *Marxistická filozofia v českých krajinách*. Autori si boli vedomí dôležitosti i obťažnosti tejto témy. V metodologickom úvode upozorňujú, v čom treba vidieť špecifickosť predmetu dejín marxistickej filozofie a čo z toho vyplýva pre ich spracovanie.

Predovšetkým marxistická filozofia ako vedecký svetový názor robotníckej triedy, teória aktívneho pretvárania sveta stojaca uvedomele v službách spoločenskej praxe, prekračuje rámec odborného filozofovania a tvorí totalitu videnia sveta. To však neznamená, že by vo vnútri tejto totality neexistovala diferencácia. História marxizmu a história jeho filozofie ukazujú práve proces postupného diferencovania a relatívneho osamostatňovania jednotlivých súčastí marxizmu: v politickej ekonomii, vedeckého socializmu a filozofie. Tento proces je v plnej miere závislý od kontaktu teórie so spoločenským a politickým životom, od potrieb spoločenskej praxe a prebieha v jednotlivých krajinách rozlične podľa charakteru robotníckeho hnutia a objektívnej ideovej pripravenosti robotníckej triedy.

Z týchto hľadísk analyzujú autori vývin marxistickej filozofie v českých krajinách a pokúšajú sa charakterizovať jeho hlavné vývinové etapy. Rozoberajú vplyv reformizmu Kautského a Bernsteina na teóriu a prax českej sociálnej demokracie, sledujú očistný proces v robotníckom hnutí, ktoré sa vlastne až po Veľkej októbrovej revolúcii dostáva z ideologického vplyvu II. Internacionály a na pôdu marxizmu. Na pozadí revolučno-politickej činnosti KSČ načrtávajú účasť jej najlepších predstaviteľov, najmä Klementa Gottwalda, na rozvoji marxizmu predovšetkým v oblasti vedeckého socializmu. Paralelne vynára sa aj vyšší vývinový stupeň v českej marxistickej filozofii, pre ktorý mali mimoriadny význam diskusie o fašizme, o fašizme a kultúre, o surrealizme a socialistickej realizme. Rad príslušníkov revolučnej inteligencie (Jaroslav Kabeš, Pavel Reimann, Ladislav Szántó, Eduard Urx, Ludvík Svoboda, Kurt Konrad a i.) začína sa sústavne venovať otázkam marxistickej filozofie a rozvoju jeho teoretickej stránky. S pribúdaním problémov pribúda pokusov o náročnejšie uplatnenie marxistickej dialektiky vo vzťahoch k spoločenskej praxi.

Pribúdajú i nové talenty a na sklonku I. republiky stáva sa už marxistická filozofia spoluúčinnou zbraňou proletariátu proti blížiacemu sa nebezpečenstvu fašizmu.

V poslednej fáze vývinu marxistickej filozofie v Čechách venujú autori pozornosť situácii na filozofickom fronte po oslobodení r. 1945. Ukazujú, v čom je táto situácia rezultátom minulého vývinu a v čom zákonite vykazuje nový vývinový stupeň.

Štúdiou Dubského a Strohsa, v ktorej sa starostlivo a rozvažite bilancuje všetko, čo sa na pôde marxizmu u nás vykonalo a objavilo, sa zborník *Filozofia v dejinách českého národa* uzaviera.

A na záver len toľko: ak je pravda, že každá doba má také dejiny filozofie, akú má samu filozofiu, tak je tento zborník priaznivým vysvedčením o stave marxistickej filozofie v Čechách.